

відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша. – Т. 2. – К.: Український письменник, 2007. – 462 с.

7. Полный свод законов Российской империи. Все 16 томов со всеми относящимися к ним Положениями и с дополнениями узаконенными по 1 ноября 1910 года. В 2-х книгах под ред. А. А. Добровольского // сост. А. А. Саатчян. Книга 2 Т. XV. – С. 3349–3351.

8. Похила Л. С. Историчні погляди П. Куліша : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 1998. – 190 с.

9. Скринник М. Пантелеймон Куліш як речник консервативної духовної традиції в Україні // Сучасність. – 2001. – Ч. 5;

10. Струве П. Великая Россия. Из размышлений о проблеме русского могущества // “Русская Мысль” – № I – 1908.

11. Ясь О. Историк і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.): у 2 ч. / відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. – Ч. 1. – К.: Інститут історії України, 2014. – 587 с.

12. Ясь О. Историчні погляди Пантелеймона Куліша в світлі інтелектуальних метаморфоз 1870-1880-х років // Історіографічні дослідження в Україні. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2007. – № 17. – С. 105.

References

1. Goncharuk P. S. Istorichni poglyadi P. O. Kulisha // Visnik Kіiv. un-tu "Slov'yans'kii un-t". Vip. 11. Istoriya. – K., 2001. – S. 211–218.

2. Goncharuk P. S. Suspil'no-politichni ta istorichni poglyadi P. O. Kulisha. – K., 2006. – S. 49–56.

3. Grinberg L. F. Istoriosofs'ke svitobachennya P. Kulisha (kul'turologichnii aspekt): avtoref. dis. ... kand. ist. nauk : 17.00.01 / L.F. Grinberg; Kіiv. nac. un-t kul'turi i mistectv. – K., 2001. – 20 s. – ukp.

4. Kulish P. Vygovshchyna [Vigovshchina]. – Sankt-Peterburg : Tipogr. Uchilishchagluhonemyh, 1901 – 26 s.

5. Nahlik E. Pantelejmon Kulish: Osobistist', pis'mennik, mislitel': Naukova monografiya : U 2 t. / NAN Ukraїni. L'vivs'ke viddilennya Institutu literaturim. T. G. SHevchenka; Mizhnarodnii fond Pantelejmona Kulisha. – T. 1. – K.: Ukraїns'kii pis'mennik, 2007. – 463 s.

6. Nahlik E. Pantelejmon Kulish: Osobistist', pis'mennik, mislitel': Naukovamonografiya: U 2 t. / NAN Ukraїni. L'vivs'ke viddilennya Institutu literaturim. T. G. SHevchenka; Mizhnarodnii fond Pantelejmona Kulisha. – T. 2. – K.: Ukraїns'kii pis'mennik, 2007. – 462 s.

7. Polnyi svod zakonov Rossiiskoj imperii. Vse 16 tomov so vseimi odnosyashchimisya k nim Polozheniyami i s dopolneniyami uzakonennymi po 1 noyabrya 1910 goda. V 2-h knigah pod red. A. A. Dobrovol'skogo // Sost. A. A. Saatchian. Kniga 2 T.HV – S. 3349–3351.

8. Pohila L.S. Istorichni poglyadi P. Kulisha : Dis. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 / Odes'kiiderzh. un-t im. I.I. Mechnikova. – O., 1998. – 190 s.

9. Skrinnik M. Pantelejmon Kulish yak rechnik konservativnoї duhovnoї tradicii v Ukraїni // Suchasnist'. – 2001. – CH. 5;

10. Struve P. Velikaya Rossiya. Iz razmyshlenii o probleme russkogo mogushchestva // “Russkaya Mysl” – № I – 1908.

11. Yas O. Istorik i stil'. Vznachni postati Ukraїns'kogo istoriopisannya u svitlikul'turnih epoh (pochatok XIX – 80-ti roki XX st.): U 2 ch. / Vidp. red. V. A. Smolij. NAN Ukraїni. Institut istorii Ukraїni. – CH. 1. – K.: Institut istorii Ukraїni, 2014. – 587 s.

12. YAs' O. Istorichni poglyadi Pantelejmona Kulisha v svitli intelektual'nih metamorfoz 1870-1880-h rokiv // Istoriografichni doslidzhennya v Ukraїni. – Kіiv: Institut istorii Ukraїni NAN Ukraїni, 2007. – № 17. – S. 105

Maikovey E. O., a graduate student of department of history and archaeology of slavs of Institute of historical education, is the National Pedagogical University the name of M. P. Drahomanov (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Ukrainian-Moscow conflict of 1658-1659 years.: attempt to analyze the internal and the external component of the article PantelejmonKulish "Vygovschina"

Analyzed article P. Kulish "Vygovschina" in which Ukrainian thinker considered the situation in Hetman after the death of B. Khmelnytsky and analyzed the nature of the internal political and social conflict, which is not allowed hetman I. Vyhovskiy

seize victory Konotop over Moscow army. Described P. Kulish events and causal relationships are very similar to the current situation in Ukraine.

Keywords: *Hetman, I. Vygovskyy, antigetmanskoie uprising in 1658, Gadyach contract, Ukrainian-Muscovite War, the Russian invasion.*

Маиковец Е. О., аспирант кафедры истории и археологии славян Института исторического образования, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), gileya.org.ua@gmail.com

Украинско-московский конфликт 1658-1659 гг.: попытка анализа внутренней и внешней составляющей в статье Пантелеймона Кулиша “Выговщина”

Проанализирована статья П. Кулиша “Выговщина”, в которой украинский мыслитель рассмотрел ситуацию в Гетманщине после смерти Б. Хмельницкого и проанализировал сущность внутреннего политического и социального конфликта, который не позволил гетману И. Выговскому воспользоваться победой под Конотопом над московским войском. Описанные П. Кулишем события и причинно-следственные связи очень подобные сегодняшней ситуации в Украине.

Ключевые слова: *Гетманщина, И. Выговский, антигетманское восстание 1658 г., Гадячский договор, украинско-московская война, российское вторжение.*

* * *

УДК 94(477)“1917–1918”

Даниленко Р. М.
аспірант, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), danulenko@ukr.net

БІЛЬШОВИЦЬКИЙ ТЕРОР В УКРАЇНІ В ГРУДНІ 1917 – КВІТНІ 1918 РР.

Проаналізовано особливості більшовицького терору в Україні в грудні 1917 – квітні 1918 рр. Розглянуто процес формування радянської репресивно-каральної системи та її роль для підтримки радянського режиму на захоплених територіях. На базі архівних джерел та періодичних видань 1918 р. досліджено практику застосування більшовиками терору проти українського населення в різних містах України. Розглянуто ставлення більшовицького керівництва до самосудів та свавілля на контрольованих ними територіях. Висвітлено реакцію тогочасної української преси на більшовицькі злочини в Україні. Придільено увагу використанню більшовиками терору для пограбування населення України.

Ключові слова: *терор, репресії, розстріли, більшовики, Україна.*

Революційні події 1917–1921 рр. займають особливе місце в новітній історії України. В світлі сучасних подій особливо актуальним постає питання більшовицького терору на українських землях в 1918 р. під час першої українсько-радянської війни. В цей час радянська репресивна система лише розпочинала формуватися, а більшовицький терор досить часто носив стихійний характер.

Спочатку проблема більшовицького терору на українських землях в 1918 р. набула висвітлення в основному в працях українських і російських діячів, що перебували в еміграції. Зокрема, велике значення мала праця С. Мельгунова [18], яка в результаті стала класичною і справила великий вплив на пізніших авторів. Важливе значення у дослідженні становлення та організації радянської репресивної системи в Україні мають монографії І. Біласа [4], С. Білоконя [5]. Також в сучасній українській історіографії досліджується практика червоного терору в окремих регіонах України. Зокрема, більшовицький терор в Криму в 1918 р. досліджується в монографіях Олександра та В'ячеслава Зарубіних [13], Д. Соколова [24], статтях Т. Бикової [3]. Червоний терор у 1918 р. в Одесі висвітлений у монографії В. Файтельберга-Бланка та В. Савченка [28]. Проте, загалом проблема червоного терору в Україні залишається малодослідженою.

Метою статті є аналіз особливостей репресивної політики більшовиків в Україні в грудні 1917 – квітні 1918 р.

Вже з перших днів після захоплення влади в Росії більшовики прагнули поширити свою владу і на Україну. Зрозумівши, що політичними методами це зробити не вдасться, вони розпочали війну проти Української Народної Республіки (УНР). Для легітимізації своєї агресії проти України більшовики проголосили створення Радянської УНР зі столицею у Харкові та обрали Центральний виконавчий комітет рад України як керівний орган радянської України, який проголосив маніфест про повалення влади Української Центральної Ради і Генерального секретаріату.

Дані заходи дозволили наркомату зовнішніх справ Радянської Росії заявляти, що українсько–радянська війна є внутрішнім українським конфліктом: “Що стосується міжусобної війни, яка нібито ведеться між двома ворогуючими народами, то наркомат з іноземних справ рішуче відхиляє подібне пояснення кривавої боротьби, що відбувається на Україні. Радянський уряд не веде війни проти УНР. Боротьба йде між двома частинами українського народу і мова може лише йти про гаряче співчуття, яке трудящі маси Росії в ці трагічні дні для українського і не лише українського народу посилають робітникам і селянам України” [31, арк. 122].

Наступ більшовиків на територію України супроводжувався пограбуваннями, насильством та терором проти українського населення.

9 (22) січня 1918 р. на станції Браїлів більшовики оточили сотню 8-го гайдамацького полку. 30 солдат і 20 офіцерів потрапили в полон. З них четверо солдат і два офіцери були відразу засуджені більшовиками до смертної кари. Підійшовши до міста, більшовики відкрили по Браїлову сильний артилерійський вогонь, від якого постраждала значна частина міста. Захопивши місто, більшовики відразу розпочали терор проти населення: за розмову українською мовою вони розстрілювали без жодного попередження [8].

Цього ж дня на станції Корнєшти більшовики затримали ешелон румун, серед яких опинився помічник Щербачова генерал Некрасов зі своїм ад’ютантом. Обидва вони зуміли втекти до лісу, де були затримані селянами і приведені назад на станцію. Розлючені більшовики з криками “бий Щербачовця” накинулись на Некрасова та його ад’ютанта і забили обох прикладами рушниць [26].

Особливо жадливого розмаху набув червоний терор у Криму, який відрізнявся від терору в інших регіонах України своєю масштабністю та жорстокістю. Спочатку він носив стихійний характер і був зумовлений жагою крові та помсти населення Криму. Матроси, люмпени, злочинці з ентузіазмом взялися до справи, перетворивши Крим на арену терору, жорстоких розправ, насильства та кривавої різанини.

10–13 січня 1918 р. більшовики здійснили обстріл міста Ялти з контрміноносців “Керч” та “Хаджи–бей”. В результаті чотирьохденного обстрілу з трьохдюймових гармат постраждало до 200 жителів Ялти, багато вбитих. Трупі почали прибирати лише 15 січня. Міський голова С.Разумов від перенесених потрясінь збожеволів. Після взяття міста більшовики

розстріляли декілька десятків офіцерів. Їх вбивали прямо на хвилерізі і скидали у воду. Трупі потім ще довго плавали в гавані [20].

В Євпаторії поміж інших були вбиті начальник гарнізону полковник Вігран, ад’ютант Галелович, син міського голови, а в Сімферополі було вбито військового начальника Шварцмана і декількох офіцерів [25].

Терор у Криму досягнув такого розмаху, що лякав самих більшовиків. Вони навіть робили спроби боротися з місцевим свавіллям. 17 (30) грудня 1917 р. Севастопольський комітет більшовицької партії навіть виступив проти самосудів, які він назвав кривавими помилками народу та ганьбою для революції та революціонерів [35, арк. 82].

Насправді для припинення самосудів потрібні були лише більш рішучі дії радянської влади. Проте, за винятком деяких кримських радянських керівників, які, як правило, діяли за власною ініціативою, більшовицьке керівництво не заважало чинити самосуди. Яскравим прикладом можуть слугувати події в Алупці. Наприкінці квітня 1918 р. група більшовиків у Ялті вирішила влаштувати побиття “буржуїв” в Алупці. Було підготовлено список з 8 осіб. До цього списку входили колишній міністр іноземних справ Сазонов, П. Рябушинський, англійський офіцер Де–Косто та ін. На всіх них чекала кривава розправа. Про це довідався голова Ялтинського військово–революційного комітету (ВРК) Тоненбойм, який був противником всяких самосудів. Він повідомив раду м. Алупки, але рада практично ніяк не відреагувала. Тоді член цієї ради Футерман сам наказав арештувати змовників. Для розслідування цієї справи рада створила спеціальну комісію з двох осіб. Комісія не знайшла складу злочину в діях змовників, проте засудила дії Футермана, який перевищив свої повноваження. Арештовані були звільнені [21, с. 1].

14 (27) січня 1918 р. більшовики захопили владу в Одесі. Їх прихід супроводжувався появою в місті розбійницьких банд, які під шум гармат грабували, гвалтували, вбивали.

В цей день в Одесі було вбито капітана Орлова. Над ним мав відбутися суд в революційному трибуналі. Його звинувачували в жорстокому поводженні з матросами. Але Орлова було вбито по дорозі до суду. Матроси, які конвоювали підсудного, стверджують, що він спробував втекти і тому був вбитий. Це вбивство справило неабияке враження навіть на суддів. Голова у вбитого була розтрощена, а обличчя спотворене.

За день до цього в Одесі в порту за схожими обставинами було розстріляно капітана 1-го рангу, механіка “Синопа” Пономарьова. Він був затриманий в місті і його відвели на “Синоп” під охороною 3-х матросів. За поясненням конвоїрів, він був убитий під час спроби втечі [27].

15 (28) січня більшовики зіткнулися з наступом у місті українських військ. 16 (29) січня об 11 годині більшовицький флот почав обстріл Одеси. Серед населення розпочалася паніка. Ніхто не знав, куди потраплять снаряди. Жителі верхніх поверхів спустилися вниз, багато хто сховався в погреби. Стрілянина з моря була методичною. Останній постріл

було здійснено о 18 годині 45 хвилин. Всього з моря було зроблено близько 80 пострілів.

17 (30) січня, незважаючи на укладення миру, стрілянина в місті не припинялась протягом всього дня. Вона здійснювалась загонами радянських військ, які обходили вулиці і слідкували за тим, щоб на дахах будівель не переховувались стрілки. Наказом тимчасового ВРК була заборонена стрілянина з вікон і воріт будівель, і всяка підозра пострілу передбачала обстріл будинку. Таких випадків протягом дня було зареєстровано не мало і всі вони супроводжувались великою кількістю жертв [10].

Після захоплення більшовиками влади в Одесі розійшлися чутки про те, що був заарештований, а потім спалений син підполковника Поплавка. Проте, очевидці стверджують, що замість нього матроси затримали 35-річного обласного комісара з цивільних справ Іваницького. Він був схоплений в приміщенні “Петроградського” готелю. Незважаючи на документи, матроси були переконані, що він був сином Поплавка. Спочатку його кинули до вугільних ям “Алмазу”, в яких він пробув 3 чи 4 дні. Потім один з членів судового комітету, дізнавшись, що арештований – “син Поплавка” – ще живий, наказав з ним покінчити. Матроси “Алмазу” стверджували, що його перемазали смолою і кинули в палаючу топку [16].

Одним з найбільш кривавих проявів більшовицького терору були події в Києві.

22 січня 1918 р. о 16 годині більшовики відкрили гарматний вогонь по місту, який тривав до ранку 26 січня. Особливої інтенсивності канонада досягала між 16 та 20 годинами 22 січня, вранці 23 та вночі 25 січня. Найбільшої кількості жертв місто зазнало в результаті обстрілу 22 і 23 січня. Тоді населення ще не мало уявлення про те, що відбувається навкруги і що йому загрожує. Багато хто залишався в своїх квартирах на верхніх поверхах. Снаряди влучали туди і вибухали там, де їх найменше можна було очікувати. Не було жодного закутку в місті, який би більш-менш не постраждав від канонади. Найжахливішою була ніч з 25 на 26 січня, коли люди навіть у підвалах не відчували себе в безпеці. В ту ніч багато людей сходили з розуму, у багатьох не витримувало серце. За цю ніч кількість жертв значно зросла [34, арк. 10–12].

Муравйов так описував обстріл Києва: “Місто палає. Наша артилерія безпощадно громить місто і вдень і вночі, вороги майже зовсім придушені” [29, арк. 12].

Після захоплення міста більшовики навіть не поховали загиблих українських військових. Їх трупи пролежали в моргу аж до повернення в Київ української влади. Лише 10 березня (25 лютого) їх було поховано в братській могилі [22].

Однією з жертв цих кривавих подій у Києві став київський митрополит Володимир. 25 січня злочинці увірвалися в його покої, пограбували його, вивели за монастир та вбили. Більшовики відразу поспішили заперечити свою причетність до цього. Ось, що заявив Муравйов з цього приводу: “Не знаходжу слів обурення цій злій справі. Заявляю це від себе і всієї революційної армії, що прийму найрішучіші заходи щодо розшуку злочинців–провокацій та їх найжорстокішого покарання” [7, с. 1]. Проте, жодних рішучих заходів прийнято не було і злочинців не спіймали. Більше того,

в районі Лаври продовжувались самочинні обшуки, насильство та пограбування громадян, про що заявляли й самі більшовики [7, с. 1–2].

25 січня (11 лютого) на вулицях Києва з’явився наказ Муравйова, в якому сповіщалося, що в Україні встановлено владу Народного секретаріату, а в Києві – військово–революційного комітету на чолі з Г.Чудновським [30, арк. 2].

Захоплюючи владу в Україні, більшовики встановлювали на її території режим диктатури за російським зразком. Більшовики, порівнюючи жовтневий переворот з французькою революцією, стверджували, що єдиний вихід зі становища, коли проти них виступають як зовнішні, так і внутрішні вороги – це безпощадна диктатура [36, арк. 72–73].

Важливу роль для підтримки більшовицького режиму відігравала судова система. 4 січня 1918 р. постановою Народного секретаріату була ліквідована створена Тимчасовим урядом і Українською Центральною Радою судова система, включно з виборними мировими судами. Замість неї створювалися так звані народні суди та революційні трибунали [4, с. 62]. 22 пункт постанови передбачав, що тілесні покарання, які носять характер публічної ганьби і смертна кара назавжди мають бути витравлені зі свідомості і пам’яті народу України. У всіх без винятку справах було заборонено позбавляти когось–небудь волі на строк більше 5 років. На практиці цим пунктом фактично нехтували, а декрет “Соціалістична вітчизна у небезпеці!” від 21 лютого 1918 р., 8-й пункт якого проголошував: “Ворожі агенти, спекулянти, громили, хулігани, контрреволюційні агітатори, німецькі шпигуни розстрілюються на місці злочину” [32, арк. 1–3], взагалі фактично скасував його.

У 23-му пункті зазначалося, що народні суди в своїх рішеннях мали керуватися революційним сумлінням і законами попередніх урядів, за винятком відмінених [33, арк. 3–7]. Цей пункт дозволяв суддям виносити практично будь–які вироки, пояснюючи їх революційним сумлінням. Це забезпечувало владі повну свободу позбавлятися від кожного, хто їм не подобався, узаконювало погроми будь–яких опонентів режиму.

Для боротьби з ворогами революції, мародерами, зловживаннями промисловців і торговців, саботажем чиновників та інших службовців були створені революційні трибунали [33, арк. 132–134].

На практиці революційні трибунали перетворилися на основне знаряддя більшовицького терору. Кімнату в палаці, де розміщувався київський революційний трибунал прозвали “штаб Духоніна”. Як свідчили очевидці, в цю кімнату водили всіх заарештованих “контрреволюціонерів” – офіцерів, студентів, прихильників Центральної ради і взагалі всіх, хто був чисто вдягнений. Якщо комусь “пощасливилось” потрапити в цю кімнату, не будучи по дорозі розстріляним, з цієї кімнати він все одно виходив засудженим до розстрілу. Вирок приводився до виконання негайно біля огорожі Маріїнського парку.

Про цю кімнату дізналися випадково. Через годину після відступу більшовиків з Києва начальнику відділу розшуку Красовському вдалося проникнути до палацу, де все було розбито, поломано та розкидано. Він з’ясував, що в палаці залишилось четверо осіб

прислуги, які й розповіли про кімнату і тих, хто в ній засідав. В кімнаті Красовський знайшов розкидані папери, зламані валізи та саквояжі, офіцерські погони від генерала до прапорщика, пусті пляшки від шампанського, коньяку та різних вин. Візитки і фотокартки, листи, ділові папери і всілякі офіцерські формуляри – все це належало жертвам революційного трибуналу. На підлозі були засохші калюжі крові, кров'ю також були забризкані стіни [37].

Адвокат А. А. Гольденвейзер згадував: “Солдати і матроси обвішані кулеметними стрічками та ручними гранатами ходили з будинку в будинок, робили обшуки і забирали військових. У палаці, де розташований штаб, відбувався короткий суд і тут же – в царському саду, – розправа. Тисячі молодих офіцерів загинули в ці дні. Загибло також багато військових лікарів...” [12, с. 206].

За даними, зібраними українським революційним Червоним Хрестом, в Києві лише за 10 днів більшовицького режиму було розстріляно більше 5 тис. осіб.

Були розстріляні українські есери Зарудний, Пугач і Бочковський. Перед розстрілом над ними страшно знущалися. У всіх трьох перебиті плечові та грудні кістки. У Зарудного розбите все обличчя, розчавлений ніс. У Пугача вибиті зуби, перебитий ніс і пробита штиками голова. У Бочковського вибите око і розбите обличчя. Всі троє роззуті та роздягнені до білизни [6].

У лютому в Києві збільшилась кількість пограбувань та самочинних обшуків. Грабіжники без будь-яких документів та ордерів здійснювали ревізії, забирали товари з магазинів та складів [23].

Після захоплення більшовиками влади у Києві у місцевих злочинців пропала потреба у фабрикуванні документів. Злочинці, користуючись забраними у вбитих документами, під виглядом офіцерів легко проникали до багатих будинків, з'ясували, де господарі ховають дорогоцінні речі, а потім їх грабували [17].

Тероризовані селяни не наважувались привозити продукти в місто. Населення через кілька днів зіткнулося з нестачею провізії. Становище в місті загострювалось. Почастішали розправи, самосуди над громадянами. За однією лише підозрою в “контрреволюційності” схоплювали службовців, військових та інших, і розстрілювали без жодного суду [6].

Ось як журналіст газети “Последние новости” описує ці жахливі дні: “Люди вставали зранку з тією ж думкою, з якою вони зустрічали безсонну ніч, з думкою про останній свій день, про неминучу загибель, про невідворотний жах. Я бачив матерів, які слізно прощались зі своїми дітьми, що виходили на вулицю, ніби вони відправлялись на ешафот. Я бачив дружин, що неприємні, коли їхні чоловіки виходили “діставати хліб”. Я бачив маленьких дітей, що збилися в купу в темному погребі і молили Бога, щоб він врятував їх від лютої смерті. І все це тривало цілі дні та тижні. Без перерви, без перепоинку, без проблску надії. Будинки перестали бути захистом, а стали пасткою. Смерть чатувала скрізь” [1].

Кожна ніч приносила ряд нових нападів на квартири та магазини.

Пограбування стали звичною справою для більшовиків. Часто вони здійснювались офіційним розпорядженням влади під виглядом конфіскацій. Інший спосіб полягав у введенні нового оподаткування. В Миколаєві було введено новий податок, який передбачав вилучення у населення коштів на загальну суму в 5 мільйонів рублів, при чому 1 мільйон мав бути внесений готівкою. Внески були зобов'язані здійснити всі власники промислових підприємств, всі торговці, які мають промислові свідоцтва першого та другого розряду, а також всі особи, які мали в 1917 р. прибуток у розмірі не менше 10 тисяч рублів, або які мають готівку не менше 2 тисяч рублів. До всіх, хто не з'явиться і не зробить внесок, передбачалось застосування репресивних заходів [36, арк. 65–66].

Подібне оподаткування було запроваджене більшовиками і в інших містах. Так, Харків мав заплатити 5 млн. рублів, Катеринослав – 3 млн., Суми та Юзівка – по 2 млн, а Маріуполь та Луганськ – по 1 млн. рублів [11].

28 січня Муравйов наклав на Київ контрибуцію у розмірі 10 мільйонів, яку мали сплатити до 1 лютого. При цьому ад'ютант Муравйова голосно заявив, що покаранням за несплату грошей буде розстріл. Коли була зібрана перша половина контрибуції, в державний банк з'явився Муравйов і взяв готівкою “для своїх солдат” 2 мільйони рублів. За чутками, які наводить газета “Киевская мысль”, деякі солдати отримали з неї по 100 руб.

Незважаючи на погрози та терор Муравйову вдалося зібрати лише половину контрибуції. Від уплати ще 5 мільйонів населення всіляко ухилялось і Муравйов їх не отримав [6].

Більшовики також пограбували київський відділ українського державного банку. За допомогою озброєних червоногвардійців вони вивезли з банку всю готівку, золото та банківські зобов'язання. За чутками, які наводить газета “Киевская мысль”, загалом більшовики поживились у Києві на суму більше 70 млн. рублів [6].

В останні дні перебування більшовиків у Києві відбувались також погроми винних погребів та складів. На вулицях міста з'явилися п'яні дебошири. І якщо вдень на вулицях ще бувало людно, то як тільки наступав вечір вулиці порожніли. В цей час, як правило, розпочиналися пограбування. Була спроба пограбувати і Софіївський собор, але там була піднята тривога, вдарили в набат і пограбування не вдалося.

В ніч на 1 березня, коли більшовики відступали, різні бандити під гаслами більшовизму спробували здійснити останні десятки пограбувань. Більшість нападів було задумано здійснити на Подолі, серед них – напад на братський монастир. Однак і тут вдарили тривогу, швидко прибула викликана зі старого міста охорона і грабіжники втекли [6].

20 березня 1918 р. в Херсоні перед відходом радянських військ відбулись безпорядки і масові пограбування. Не обійшлося без жертв [2]. Більшовики вчинили криваву розправу над буржуазією. Вони ходили по квартирах, грабували та вбивали [9].

При цьому, більшовики стверджували, що терор і насильства їм приписують вороги радянської влади,

прагнучи цим позбавити її підтримки населення [35, арк. 26].

Відступаючи з Миколаєва, більшовики, щоб приховати кількість жертв кидали вбитих у річку. Втікаючи, лідери більшовиків забрали з собою готівку, вилучену з державного банку, та золоті речі, конфісковані в магазинах, загальною сумою в 22 млн. руб. [14]. Тікаючи з Одеси, більшовики забрали з собою близько 40 млн. руб. [15].

Наслідки більшовицького панування в Криму ще довго нагадували про себе. На початку червня очевидці з Криму, згідно з повідомленням газети “Одесская почта”, стверджували, що в морі не можна було купатися, адже щоденно хвилями до берега прибивалися трупи жертв більшовицького панування в Криму [19].

Таким чином, вже з перших днів військовий наступ більшовиків на українські землі супроводжувався нещадним терором. Більшовицький терор 1918 р. відрізнявся від терору подальших років тим, що носив переважно стихійний характер і був викликаний кровожерливістю солдат, матросів, декласованих елементів, які, отримавши владу, намагались максимально нею скористатись. Інколи терор був прикриттям для звичайних грабунків чи особистої помсти. Особливо жажливого розмаху такий терор набув у Криму. Свавілья матросів лякало й самих більшовиків. Проте, більшовики не лише не хотіли зупинити його, а навпаки вдало використовували його, спрямовуючи проти своїх політичних опонентів та противників більшовицького режиму. Досить часто жертвами ставали звичайні люди, які потрапили під жорна кривавого терору. Більшовики діяли як справжні злочинці, грабуючи населення, банки та знищуючи всіх, хто їм не до вподоби. Всього за кілька місяців перебування більшовиків при владі було знищено тисячі жителів України. Лише вимушений відступ більшовиків під натиском австро-німецьких військ зупинив подальший терор. Проте, це був лише тимчасовий переполюнок. В 1919 році більшовики повернулися до України, щоб поновити терор, цього разу вже більш організований і цілеспрямований.

Список використаних джерел

1. Безумие и ужас // Последние новости. – К., 1918. – № 4912. – 4 марта (19 февраля). – С. 2.
2. Беспорядки в Херсоне // Последние новости. – К., 1918. – № 4936. – 20 (7) марта. – С. 1.
3. Бикова Т. Масовий терор у період утвердження радянської влади в Криму // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ: Наук.-публіц. журн. – К.: “Поділля”, 2001. – № 2 (17). – С. 437–464.
4. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 т. – К.: Либідь, 1994. – Кн. 1. – 428 с.
5. Білокінь С. І. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження / НАН України; Інститут історії України. – К., 1999. – 447 с.
6. Большевицские дни в Киеве // Киевская мысль. – К., 1918. – № 16. – 3 марта (8 февраля). – С. 2.
7. Борьба с контрреволюцией. – 1918. – № 14. – 28 января.
8. Бюллетень штаба командующего войсками Украины за 9 января // Последние новости. – К., 1918. – № 4866. – 11 января. – С. 2.
9. Вести из Херсона // Последние новости. – К., 1918. – № 4954. – 1 апреля (19 марта). – С. 2.
10. Война в Одессе // Последние новости. – К., 1918. – № 4885. – 30 января. – С. 1.
11. Голос народа. – 1918. – № 52. – 21 (8) марта.

12. Гольденвейзер А. А. Из киевских воспоминаний // Архив Русской Революции, изданный И. В. Гессеном: в 22 т. – Репр. изд. – М.: Терра, 1991. – Т. 3. Кн. 6. – 1991. – С. 161–304.
13. Зарубин А. Г., Зарубин В. Г. Без победителей. Из истории Гражданской войны в Крыму. – 2-е изд., испр. и доп. – Симферополь: АнтикВА, 2008. – 728 с.
14. Киевская мысль. – К., 1918. – № 29. – 20 (7) марта.
15. Киевская мысль. – К., 1918. – № 30. – 21 (8) марта.
16. Кого сожгли на “Алмазе”? // Последние новости. – К., 1918. – № 4934. – 19 (6) марта. – С. 1.
17. Лица с подложными документами // Последние новости. – К., 1918. – № 4936. – 20 (7) марта. – С. 2.
18. Мельгунов С. П. Красный террор в России 1918–1923; Чекистский Олимп. – М.: Айрис-пресс, 2006. – 352 с.
19. Море трупов // Одесская почта. – Одесса, 1918. – № 3338. – 13 июня (31 мая). – С. 2.
20. Обстрел Ялты // Последние новости. – К., 1918. – № 4889. – 14 (1) февраля. – С. 2.
21. Последние новости. – № 5005. – 2 мая (19 апреля).
22. Похороны жертв гражданской войны // Последние новости. – К., 1918. – № 4924. – 12 марта (27 февраля). – С. 3.
23. Самочинные обыски и грабежи // Последние новости. – К., 1918. – № 4898. – 20 (7) февраля. – С. 2.
24. Соколов Д. В. Таврида, обогренившая кровью. Большевизация Крыма и Черноморского флота в марте 1917 – мае 1918 г. – М.: Посев, 2013. – 272 с.
25. Убийства в Крыму // Последние новости. – К., 1918. – № 4894. – 18 (5) февраля. – С. 1.
26. Убийство генерала Некрасова // Последние новости. – К., 1918. – № 4866. – 11 января. – С. 1.
27. Убийство морских офицеров // Последние новости. – К., 1918. – № 4873. – 15 января. – С. 2.
28. Файтельберг-Бланк В., Савченко В. Одесса в эпоху войн и революций. 1914–1920. – Одесса: Оптимум, 2008. – 336 с.
29. Центральний державний архів громадських об’єднань України. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 162. – 12 арк.
30. Там само. – Спр. 163. – 2 арк.
31. Там само. – Спр. 171. – 174 арк.
32. Там само. – Спр. 197. – 10 арк.
33. Там само. – Спр. 198. – 134 арк.
34. Там само. – Спр. 205. – 13 арк.
35. Там само. – Спр. 210. – 97 арк.
36. Там само. – Спр. 211. – 123 арк.
37. Штаб Духоніна // Последние новости. – К., 1918. – № 4930. – 15 (2) марта. – С. 2.

References

1. Bezumiye i uzhas // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4912. – 4 marta (19 fevralya). – S. 2.
2. Besporядki v Khersone // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4936. – 20 (7) marta. – S. 1.
3. Bikova T. Masoviy teror u period utverzhennya radyans'koi vladi v Krimu // Z arkhiviv VUCHK, GPU, NKVD, KGB: Nauk.-publits. zhurn. – K.: “Podillya”, 2001. – № 2 (17). – S. 437–464.
4. Bilas I. G. Represivno-karal'na sistema v Ukraini 1917–1953: Suspil'no-politichnyi ta istoriko-pravoviy analiz: U 2 t. – K.: Libid', 1994. – Kn. 1. – 428 s.
5. Bilokin' S. I. Masoviy teror yak zasib derzhavnogo upravlinnya v SRSR (1917–1941 rr.): Dzhereloznavche doslidzhennya / NAN Ukraini; Institut istorii Ukraini. – K., 1999. – 447 s.
6. Bol'shevistskiye dni v Kiyeye // Kiyevskaya mysl'. – K., 1918. – № 16. – 3 marta (8 fevralya). – S. 2.
7. Bor'ba s kontrevolyutsiyey. – 1918. – № 14. – 28 yanvarya.
8. Byulleten' shtaba komanduyushchego voyskami Ukrainy za 9 yanvarya // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4866. – 11 yanvarya. – S. 2.
9. Vesti iz Khersona // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4954. – 1 aprelya (19 marta). – S. 2.
10. Voyna v Odesse // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4885. – 30 yanvarya. – S. 1.
11. Golos naroda. – 1918. – № 52. – 21 (8) marta.
12. Gol'denveyzer A. A. Iz kiyevskikh vospominaniy // Arkhiv Russkoy Revolyutsii, izdannyy I. V. Gessenom: v 22 t. – Repr. izd. – M.: Terra, 1991. – T. 3. Kn. 6. – 1991. – S. 161–304.
13. Zarubin A. G., Zarubin V. G. Bez pobediteley. Iz istorii Grazhdanskoy voyny v Krymu. – 2-ye izd., ispr. i dop. – Simferopol': AntikVA, 2008. – 728 s.

14. Kiyevskaya mysl'. – K., 1918. – № 29. – 20 (7) marta.
15. Kiyevskaya mysl'. – K., 1918. – № 30. – 21 (8) marta.
16. Kogo sozhgli na "Almaze"? // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4934. – 19 (6) marta. – S. 1.
17. Litsa s podlozhnymi dokumentami // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4936. – 20 (7) marta. – S. 2.
18. Mel'gunov S.P. Krasnyy terror v Rossii 1918–1923; Chekistskiy Olimp. – M.: Ayris–press, 2006. – 352 s.
19. More trupov // Odesskaya pochta. – Odessa, 1918. – № 3338. – 13 iyunya (31 maya). – S. 2.
20. Obstrel Yalty // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4889. – 14 (1) fevralya. – S. 2.
21. Posledniye novosti. – № 5005. – 2 maya (19 aprelya).
22. Pokhorony zhertv grazhdanskoy voyny // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4924. – 12 marta (27 fevralya). – S. 3.
23. Samochinnyye obyski i grabezhi // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4898. – 20 (7) fevralya. – S. 2.
24. Sokolov D.V. Tavrida, obagrennaya krov'yu. Bol'shevizatsiya Kryma i Chernomorskogo flota v marte 1917 – maye 1918 g. – M.: Posev, 2013. – 272 s.
25. Ubiystva v Krymu // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4894. – 18 (5) fevralya. – S. 1.
26. Ubiystvo generala Nekrasova // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4866. – 11 yanvarya. – S. 1.
27. Ubiystvo morskikh ofitserov // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4873. – 15 yanvarya. – S. 2.
28. Faytel'berg–Blank V., Savchenko V. Odessa v epokhu voyn i revolyutsiy. 1914–1920. – Odessa: Optimum, 2008. – 336 s.
29. Tsentral'nyi derzhavnyi arkhiv gromads'kikh ob'ednan' Ukraini. – F. 57. – Op. 2. – Spr. 162. – 12 ark.
30. Tam samo. – Spr. 163. – 2 ark.
31. Tam samo. – Spr. 171. – 174 ark.
32. Tam samo. – Spr. 197. – 10 ark.
33. Tam samo. – Spr. 198. – 134 ark.
34. Tam samo. – Spr. 205. – 13 ark.
35. Tam samo. – Spr. 210. – 97 ark.
36. Tam samo. – Spr. 211. – 123 ark.
37. Shtab Dukhonina // Posledniye novosti. – K., 1918. – № 4930. – 15 (2) marta. – S. 2.

Danylenko R. M., graduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), danulenko@ukr.net

The Bolshevik terror in Ukraine in December 1917 – April 1918

The article is analyzed features of the Bolshevik terror in Ukraine in December 1917 – April 1918. The process of formation of the Soviet repressive penal system and its role in the maintenance of the Soviet regime in the occupied territories is considered. On the basis of archival sources and periodicals of 1918 investigated the practice of the Bolshevik terror against the Ukrainian people in different cities of Ukraine. The ratio of the Bolshevik leadership to mob justice and arbitrariness on the territories under their control is examined. The reaction of Ukrainian press of that year on the Bolshevik crimes in Ukraine is considered. Attention is paid to the use of terror by the Bolsheviks to rob the population of Ukraine.

Keywords: terror, repression, executions, the Bolsheviks, Ukraine.

Даниленко Р. М., аспирант, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), danulenko@ukr.net

Большевистский террор в Украине в декабре 1917 – апреле 1918 гг.

Проанализированы особенности большевистского террора в Украине в декабре 1917 – апреле 1918 гг. Рассмотрен процесс формирования советской репрессивно-карательной системы и ее роль для поддержания советского режима на захваченных территориях. На базе архивных источников и периодических изданий 1918 г. исследована практика применения большевиками террора против украинского населения в разных городах Украины. Рассмотрено отношение большевистского руководства к самосудам и произволу на контролируемых ими территориях. Освещена реакция тогдашней украинской прессы на большевистские преступления в Украине. Уделено внимание использованию большевиками террора для ограбления населения Украины.

Ключевые слова: террор, репрессии, расстрелы, большевики, Украина.

* * *

УДК 94(477)“1917–1920”

Доценко В. О.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет ДПС України (Україна)

ЄВРЕЙСЬКИЙ АНТИПОГРОМНИЙ РУХ В УКРАЇНІ 1917–1920–ТІ РР.

Розглядаються особливості єврейських погромів в Україні в період національної революції 1917–20-го років та діяльність єврейських громадських об'єднань направлена на ліквідацію та подолання погромного руху. Організацію допомоги постраждалим здійснювали єврейські громади губернських міст, Київське товариство допомоги єврейському населенню постраждалому від бойових дій, Спілка євреїв-воїнів, Київський комітет Товариства охорони здоров'я єврейського населення та ін. У 1919 р. почали діяти Центральний комітет допомоги постраждалим, Редакційна колегія зі збору і публікації матеріалів про погроми на Україні, Відділ допомоги при Російському товаристві Червоного Хреста на Україні та Всеросійський громадський комітет допомоги постраждалим від погромів і стихійних лих – Євразмадом. З 1920 р. допомогу почали надавати закордонні товариства, зокрема, Джойнт.

Ключові слова: погроми, антисемітизм, євреї, добровільні товариства, більшовики, денікінці, отаманичина.

У наш час, в умовах незалежної України, створюються можливості не лише для відродження і всебічного розвитку різних інонаціональних груп, а й посилення їх зв'язків зі своєю нацією, що об'єктивно протидіє процесам примусової асиміляції та денационалізації, які мали місце в минулому. Звернення до минулого дає змогу визначити орієнтири в житті, ефективні методи розв'язання назрілих проблем. Пізнання минулого відбувається одночасно з новим розумінням місця, ролі і завдань історичної науки в суспільстві, висвітленням її актуальних проблем. Однією з таких проблем, що викликає особливий інтерес у науковців та політичних діячів, є питання антисемітських погромів в Україні під час революційних подій 1917–1920-го років. Причини погромів, їх хід та участь єврейської громадськості у процесах подолання негативного впливу погромних акцій на соціально-економічне та політичне становище єврейського населення України стали предметом аналізу в даній статті.

Важливі роботи, які стосувалися єврейських погромів періоду громадянської війни та участі громадськості у подоланні їх наслідків з'явилися в 1920–30-х роках [2; 17; 21]. В 1930-ті роки тема погромів відходить на другий план, а згодом її місце займають злочини фашистів на окупованих радянських територіях, а на Заході історія Голокосту. Вивчення історії єврейських погромів відновилося в 1990-ті роки. Погромні сюжети можна знайти в дослідженнях Ю. Котляра, О. Козерода, В. Сергійчука [10; 13; 18; 19]. Однак у їх дослідженнях відсутні матеріали про участь у анти погромному русі єврейських громадських об'єднань, ці питання залишаються і досі малодослідженими.

Величезні страждання принесла громадянська війна українському єврейству, у відношенні до якого застосовувалися такі форми організованого насильства, як масові погроми. Євреїв грабували та вбивали всі ворогуючі сторони – радянські більшовики, білогвардійці, українські війська. Через деякі регіони військові формування прокочувалися по декілька разів, що неймовірно збільшувало страждання єврейського населення. Кожна із воюючих сторін вбачала в євреях своїх ворогів, які підтримували іншу сторону. Так,